

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE TATAR TÜRKÇESİNİN KARŞILAŞTIRMALI SÖZ DİZİMİ

Caner Kerimoğlu (2014), *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 299 s.

Vahide KÜTKÜT*

Gazi Türkiyat, Güz 2014/15: 223-227

Türkçe yapı bakımından son derece sağlam bir bünyeye sahiptir. Bu sağlamlığı kelime yapımı ve çekiminde (morfoloji) olduğu gibi, cümle yapımında (sentaks) da ayrı ayrı görebiliriz.

Türkçenin söz dizimi üzerinde çalışan araştırmacılar, kelime grubu, cümle ve cümle çeşitleri üzerinde farklı değerlendirmeler yapmışlardır¹.

Ülkemizde söz dizimi ile ilgili son dönemde çıkan çalışmalardan biri de Caner Kerimoğlu'nun Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından yayımlanan *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi Söz Dizimi* isimli kitabıdır. Kerimoğlu'nun bu son kitabı, önsözünde de belirtildiği üzere 2006 yılında savunduğu doktora tezinin birkaç değişiklik ve eklemelerle kitaplaştırılmış biçimindedir.

Eser Giriş, İnceleme ve Sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Eserin giriş bölümü "Tatar Türkleriyle İlgili Genel Bilgiler", "Tatar ve Türkiye Türkçeleri ile İlgili Söz Dizimi Çalışmaları", "İncelemede Kullanılan Yöntemler" olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. vahidekutkut@gazi.edu.tr

¹Zeki Burdurlu, *Uygulamalı Cümle Çözümlemeleri*, Karınca Matbaacılık, İzmir,1967, Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Söz Dizimi*, TDK, Ankara, 1972, Mazhar Kükey, *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara, 1975, Sıtkı Sağlam, *Türkçenin Söz Dizimi*, Diyarbakır, 1977, Rasim Şimşek, (1987), *Türkçe söz dizimi*, Trabzon,1987, Ahmet Beserk, *Türkçede Cümle Yapısı*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1991, Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ, Ankara, 1991, Metin Karaörs, *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1993, Alaaddin Mehmedoğlu, *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*, Aşıyan, Adapazarı, 2001, Sıddık Akbayır, *Cümle ve Metin Bilgisi*, Deniz Kültür, Ankara, 2003, İbrahim Delice, *Türkçede Söz Dizimi*, Kitabevi, İstanbul, 2003, Rasih Erkul, *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara, 2004, Halil Açıkgöz - Muhammet Yelten, *Kelime Grupları*, İstanbul, 2005, Metin Erdoğan, *Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi*, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, M. Özkan - V. Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3f, İstanbul, 2008, Günay,Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009, Zuhâl Kültürâl, *Türkiye Türkçesinin Cümle Bilgisi*, Simurg, İstanbul, 2009, Bilal Aktan, *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, Enfel, Doğan *Cümle Bilgisi 1*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, A. N., Baskakov, *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları* (Çev. O.S. Karaca), Kesit, İstanbul, 2011, Mustafa, Özkan, *Cümle Bilgisi 2*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011, Mustafa Altun, *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeler*, MVT Yay., İstanbul, 2012.

Yazar giriş bölümünün ilk kısmında, Tatar isminin tarih içinde kimler için kullanıldığını, Tatar Türklerini ve Tatar tarihini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra, Tatar Türkçesinin gelişme dönemlerinden ve dilcilerin yaptığı tasnifler doğrultusunda Tatar Türkçesinin Türk dili içindeki yerinden söz etmiştir. İlk bölümün sonunda ise esere konu olan Kazan Tatar Türkçesinin grameri hakkında kısaca bilgi vermiştir.

Giriş bölümünün ikinci kısmında Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesiyle ilgili söz dizimi çalışmaları iki ayrı başlık altında toplanmıştır. Bu çalışmaların yayımlandığı yer ve tarihlerinin yanı sıra her eserin dikkat çeken özelliğine de yer verilmiştir. Türkiye Türkçesiyle ilgili söz dizimi çalışmalarının yer aldığı bu bölümün sonunda adı geçen eserler ve bu eserlerde uygulanan tanım ve sınıflandırmalar kısaca değerlendirilmiştir.

Yazar, üçüncü bölümde ise incelemede kullandığı yöntemlerden söz etmiştir. Karşılaştırmayı, Leyla Karahan ve Muharrem Ergin'in söz dizimi ile ilgili tasniflerini kullanarak yaptığını ve söz dizimi ile ilgili tartışmaları, farklı görüşleri, ilgili bölümlerde değerlendirdiğini belirtmiştir.

İnceleme bölümü "Sözcük Öbekleri", "Cümle ve Öğeleri", "Cümle Türleri" olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar altında incelenen söz dizimi unsurları karşılaştırılırken her iki lehçe için ayrı alt başlıklar kullanılmış ve iki lehçenin özellikleri ayrı ayrı incelendikten sonra üçüncü bir başlık altında karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma bölümünde lehçelerin söz dizimi özelliklerinin yanı sıra Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi üzerine çalışan araştırmacıların söz dizimi anlayışları da değerlendirilmiştir.

"Sözcük öbekleri" bölümü 15 alt başlık altında incelenmiştir. Türkiye Türkçesi söz dizimi çalışmalarında gelenekselleşen *sözcük öbeği - cümle - cümle türleri* sırasına uyulmuştur. Kerimoğlu, bu sıralamayı söz dizimi unsurlarının oluşum basamaklarını oluşturduğunu düşünmediği halde neden seçtiğini şu sözlerle açıklamıştır:

"... bu sıralamanın söz dizimi unsurlarının oluşum basamaklarını gösterdiğini düşünmüyoruz. Sözcük öbeklerinin söz dizimindeki soyutlamalardan doğduğu, bu nedenle oluşum bakımından cümleden sonra geldiği düşüncesindeyiz. Sözcükten sözcük öbeğine, sözcük öbeğinden cümleye gidildiği şeklinde bir görüşe katıldığımız için değil, gramer yazımında kabul gören bu sıralamayı bozmama düşüncesinden hareketle sözcük öbeklerini cümleden önce inceliyoruz."

Sözcük öbekleri bölümünün ilk kısmında sözcük öbekleri ile ilgili çalışmalara yer verilirken, özellikle iki konuyla ilgili görüşler üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki sözcük öbeği kavramının tanımı, ikincisi ise sözcük öbeklerinin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmada nelerin esas alındığıdır. Bu iki konu da Türkiye Türkçesi ve Tatar

Türkçesinde ayrı başlıklar altında ele alındıktan sonra sözcük öbeklerinin özellikleri altı maddede toplanmıştır.

Diğer 14 kısımda da konu ile ilgili çalışmalar, çalışmalardaki tanımlar, iki lehçe için de ayrı başlıklar altında incelenmiş ve sonrasında iki lehçe karşılaştırılmıştır. Türkiye Türkçesiyle ilgili kısımlarda, birçok isim ve çalışma değerlendirilmiştir².

Tatar Türkçesi ile ilgili kısımlarda değerlendirilen çalışmalar içerisinde özellikle, G. Alparov, V.N. Hangildin, M.Z. Zekiyev ve N. Poppe'nin çalışmalarından söz edilmiştir³.

İnceleme bölümünün ikinci kısmı olan "Cümle ve Cümlenin Öğeleri" dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta cümle kavramı ile ilgili görüşler ve yapılan tanımlara yer verildikten sonra iki lehçedeki cümle öğeleri karşılaştırılmıştır. Tatar Türkçesi üzerine yazılan gramer çalışmalarındaki cümle yapılarına geçmeden önce *Müasir Azerbaycan Dili (Sintaksis) ve Hezirki Zaman Türkmen Dili (Sintaksis)* isimli eserlerdeki cümle anlayışlarına da yer verilmiştir. Yazar, Sovyet Türkolojisindeki yaklaşımları daha geniş bir şekilde yansıtmak amacıyla bu yöntemi seçtiğini belirtmiştir. İkinci başlık altında ise cümle öğelerinin işleniş şekilleri ve araştırmacıların cümle öğesi olarak neleri kabul ettiği üzerinde durduktan sonra yazar şu bilgileri vermektedir:

"...görüldüğü üzere, cümle öğelerini pek çok araştırmacı, 'özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf, yüklem' olarak belirlemişlerdir. Ancak yine de bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkiye'deki gramer yazımında en çok karşılaşılan ve

² Jean Denny, *Türk Dili Grameri*, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul, 1941; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay, Ankara, 1998; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul, 1993; Vecihe Hatipoğlu, *Türkçenin Söz Dizimi*, TDK, Ankara, 1972; M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dil Bilgisi*, Dergah, İstanbul, 1982; Rasim Şimşek, *Türkçe Söz Dizimi*, Trabzon 1987; Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yay., Ankara, 1999; Mazhar Kükey, *Türkçe'nin Söz Dizimi*, Ankara, 1975; Sıtkı Sağlam, *Türkçenin Söz Dizimi*, Diyarbakır, 1977; Sezai Güneş, *Türk Dil Bilgisi*, İzmir, 2003; İbrahim Delice, *Türkçe Söz Dizimi*, Kitabevi Yay, İstanbul, 2003; Aleaddin Mehmedoğlu, *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*, Aşıyan, Adapazarı, 2001; Ahmet Beserek, *Türkçede Cümle Yapısı*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1999; Sıddık Akbayır, *Cümle ve Metin Bilgisi*; Deniz Kültür, Ankara, 2003; Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker, Ankara, 2003; N. Demir,- E. Ceylan, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker, Ankara, 2003; Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit, İstanbul, 2009; Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, TDK, Ankara, 2000; Rasih Erkul, *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara, 2004; Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3F, İstanbul, 2008; Bilal Aktan, *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009; Zuhhal Kültürel, *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*, Simurg, İstanbul, 2009; Mustafa Altun, *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*, MVT Yay, İstanbul, 2012; Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul, 2008; Ömer Demircan, *Türkçenin Söz Dizimi*, D R, İstanbul, 2001; F. Erkman,- Akerson-Ş. Özil, *Türkçede Niteleme*, Simurg, İstanbul 1998; N. E. Uzun, *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual, İstanbul, 2000; A. N. Baskakov, *Çağdaş Türkçede Kelime Gurupları*, (çev. O. S. Karaca), Kesit, İstanbul, 2011; Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, İzmir, 2009.

³ V. N. Hangildin, *Tatar Têlé Grammatikası*, Kazan, 1959; M. Z. Zekiyev, *Hezêrgé Tatar Edebiy Têlé Sintaksısı hem Punktuatıyesé*, Kazan, 1984; M. Z. Zekiyev, *Hezêrgé Tatar Edebiy Têlé (Sintaksis)*, Kazan 1958; *Tatar Grammatikası III (Sintaksis)*, Kazan- Moskova 1999; N. Poppe, *Tatar Manual*, İndiana, 1963.

tartışılan konulardan birisi olan terim sorunu burada da kendisini göstermektedir...".

Daha sonra yazar, eserinde son yıllarda kullanılan terimleri tercih ettiğini belirtmiştir.

"Cümlelerin öğeleri" bölümünde, edat tümlecinin çok tartışılan bir konu olduğunun üzerinde durulmuş ve eserde, edat tümleci sayılan öğeler *zarf başlığı* altında incelenmiştir. Bağlama ve ünlem edatlarıyla ünlem öbekleri cümle dışı öğeler başlığı altında, ara cümleler ise bağımsız cümleler olarak incelenmiştir.

İnceleme bölümünün "Cümle Türleri" başlığı altında çeşitli araştırmacıların cümle sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. Araştırmacıların cümle türleri ile ilgili görüşleri, cümle tasnifleri ve cümleleri tasnif ederken hangi ölçüleri kullandıklarına yer verilmiştir. Daha sonrasında da her iki lehçedeki cümleler türlerine göre incelenmiştir. Tatar dilcilerinin cümle türleri ile ilgili görüşlerine yer verilmeden önce Türk lehçelerinde yazılan gramerlerde yer alan birkaç cümle sınıflandırılmasına değinilmiştir⁴. Bu bölümde cümleler, *yapılarına, yüklem türüne ve yerine, anlamlarına ve bağlanışlarına* göre olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışmada elde edilen veriler, dört madde altında değerlendirilmiştir. Bu maddeleri sırasıyla özetleyecek olursak;

1. Her iki lehçede de Türkçe genel olarak söz diziminin *yardımcı öge + ana öge* dizilişi korunmuştur.
2. İki lehçe arasında, söz dizimi yapıları bakımından dikkat çeken farklılıklar vardır.
3. Kökeni aynı olan unsurların lehçelerde farklı ihtiyaçlar için kullanılması, Eski Türkçedeki kullanımların bir lehçede korunurken diğerinde korunmaması ve diğer dillerin etkisi, iki lehçe arasında farklı kullanımlara sebep olmuştur.
4. Her iki lehçenin söz dizimi, genel özellikleri bakımından çok yakın olsa da dilciler arasında söz dizimine yaklaşım ve gramer anlayışı bakımından büyük farklılıklar vardır.

Dillerin yapılarının birbiriyle karşılaştırılması, dillerin iç yapısı hakkında yeni bilgiler sağlayan önemli bir noktadır. Kerimoğlu'nun tanıtmaya çalıştığımız son eserinin karşılaştırmalı Türk dili üzerine çalışan araştırmacılara faydalı olacağını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

PORZING, Walter, (1990), *Dil Denen Mucize II* (çev. Vural Ülkü), Ankara.

⁴ *Muasir Azerbaycan Dili (Sintaksis)*, Bakü, 1981; *Hezirki Zaman Türkmen Dili (Sintaksis)*, Aşgabat, 1988; Alparov Gıybad, *Saylanma Hizmetleri*, Kazan, 1945.

BASKAKOV, A. N.,(2011), *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları* (çev. O. S. Karaca), İstanbul: Kesit.

KARAÖRS, Metin, (2005), *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.